

آسیب‌های فضای مجازی بر نوجوانان

اکرم دهقانی راد

سمیه میرانی طراد

مرضیه زارع شحنه

زهرا غلامزاده

چکیده

اگر چه فضای مجازی کارکردهای مثبت و خوبی دارد، اما بر اثر عدم آشنایی دقیق نوجوانان در زمان کنونی، آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی و... بر روی آن‌ها داشته است. از جمله این آسیب‌ها؛ عدم احساس تعهد و مسئولیت در قبال ارزش‌ها و باورها است. اعتیاد مجازی و کاهش مسئولیت‌پذیری در دوران بلوغ که مرحله شکل‌گیری هویت اوست، باعث می‌شود که در دنیای مجازی راه را گم می‌کند و دوران هویت‌یابی خود را با بحران سپری کند و از نتایج این بحران کمرنگ شدن علایق کاربران به وطن، خیانت به کشور و خود کم‌بینی و می‌باشد و باعث انحرافات اخلاقی و سوءاستفاده جنسی می‌شود. حضور در سایت‌های هرزه‌نگاری و پورنوگرافی که باعث و عامل بروز گونه‌ای از عادت و سبب تخریب و صدمه ذهن است و نوجوانان را پرخاشگر می‌کند. این مقاله به دنبال جواب سوالات و اثرگذاری فضای مجازی بر نوجوان است تا با شناخت آن به ارائه راهکار مناسب برای مقابله با آن آسیب‌ها بپردازد.

کلید واژگان:

فضای مجازی، نوجوان، آسیب‌ها، هویت فضای مجازی، آسیب‌ها، ارز دیجیتال، باورها و

اعتقادات، اعتیاد، انزوا.

مقدمه

یکی از مهمترین دغدغه های خانواده هادر عصر جدید، حضور بیش از حد جوانان و نوجوانان در فضای مجازی هست. با سرعت گرفتن رشد و توسعه علم و تکنولوژی در دنیای امروزی، تضادهای فرهنگی به شکل محسوس تری قابل مشاهده است. از بین رفتن نظام های اخلاقی در جامعه، به علت تعهدی نبودن وسایل علم و گسترش لحظه ای کاربران اینترنتی بدون در نظر گرفتن اصول فرهنگی لازم است. بدون شک این توسعه تکنولوژی خدمات بسیاری را برای جوامع بشری فراهم کرده است و بسیاری از امور را آسانتر ولی به علت استفاده ناصحیح و نبود زیرساخت های فرهنگی مناسب بسیاری از جوانان ما در فضای بیکران مجازی غرق شده و به وادی انحراف کشیده می شوند. در اقتصاد جدید که با فناوری های ارتباطی بنان هاده شده است مصرف نیز شکل دیگری یافته و در عین حال بازارهای دیجیتال شده به نوبه خود ذوق و سلیقه کاربران خود را شکل و جهت می دهند. از سوی دیگر استفاده نادرست از فضای مجازی آسیب های جبران ناپذیری در زمینه اعتقادی و فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی جوانان خواهد داشت. افزایش هزینه های کاذب که برای خانواده ها وح تی جامعه و کشور دربر خواهد داشت. برخلاف دو دهه قبل، خریدگوشی های جدید و اینترنت از دغدغه های خانواده ها شده است. امید است که با ارائه راهکارهای مناسب در مورد فضای مجازی مقداری از نگرانی و استرس از دوش خانواده ها برداشته شود.

۱. آسیب های اقتصادی فضای مجازی:

آسیب های اجتماعی- اقتصادی به آن دسته از آسیب هایی گفته می شود که با وجود آن ها پایه های اصلی نظام ادهری- مالی یک کشور به خطر افتاده و باعث نابودی بُعد سرمایه ای جامعه می شود^۱.

۱. سایت فردای اقتصاد، (نوشته های امیرحسین احمدنیا- محقق و پژوهشگر حوزه) ۱۴ دی ۱۴۰۱.

ب) آسیب های فضای مجازی بر نوجوانان

آسیب های فضای مجازی بر نوجوانان در قالب دسته بندی زیر قابل دسته بندی است.

۱. آسیب های اعتقادی فضای مجازی بر نوجوانان

براساس آموزه های دین مبین اسلام، اعتقاد به وجود و یگانگی خداوند، نبوت و امامت، معاد و حیات پس از مرگ و ضروریات دین از جمله مهم ترین مسائل اعتقادی است که چنانچه دچار ضعف، تردید، شبهه، انحراف، بدعت، خرافه، ریا، شرک، نفاق، کفر و بی اعتقادی شود، آثار زیان باری در سرنوشت فرد و جامعه خواهد گذاشت. بنابراین برای حراست و پاسداشت حریم اعتقادی خانواده باید نسبت به این مسائل حساس بود و از آنها در برابر آسیب های احتمالی با جدیت و حمیت دینی و آگاهی کافی اقدام نمود. اعتقاد به زندگی پس از مرگ، حسابرسی اعمال در روز قیامت، پاداش و مجازات افراد بر اساس رفتارهایشان، از باورهای مهم دینی است که نبود آن و یا ایجاد شبهه در آن آثار سوء و جبران ناپذیری در زندگی به ویژه خانواده خواهد داشت. امروزه علی رغم پیشرفت های علمی و کاهش مشکلات مادی و افزایش تسهیلات زندگی، اضطراب ها و نگرانی ها رو به فزونی است. بخشی از این مشکلات بر اثر احساس بی هدفی و پوچی در زندگی است که اعتقاد به معاد و عالم پس از مرگ و رسیدگی به حساب و کتاب همه افراد می تواند عامل اساسی حل همه معضلات این چنینی باشد. در این جا به برخی از آسیب های ناشی از بی اعتقادی به معاد در خانواده اشاره می گردد:

اول) سستی پیوند بین اعضای خانواده به دلیل نگرش های محدود و مادی به زندگی و نداشتن

اهداف متعالی؛

دوم) نبود انگیزه کافی زندگی، به علت بی توجهی و بی اعتقادی به وعده های الهی به نعمت ها و

آسایش در زندگی اخروی.

سوم) ناتوانی در رویارویی با مشکلات بسیار شدید جسمی، روحی روانی و اقتصادی و... به علت عدم توجه به پاداشهای اخروی که بر اثر تحمل مشکلات و صبر و پایداری در برابر سختی‌ها به انسان داده می‌شود.

چهارم) پرخاشگری و تعدی به حقوق دیگران؛ به دلیل اینکه باور به معاد و یادآوری عواقب بد تعدی به حقوق دیگران و عدم انجام مسئولیت‌ها، افراد را تا حدی از رفتارهای نامناسب باز می‌دارد.

آسیب‌های فضای مجازی از نظر اعتقادی به سه (۱) تغییر تدریجی باورهای دینی و (۲) ضعف اخلاق و (۳) عدم توجه به مسائل مذهبی در اثر تعامل سایبری استفاده نوجوان از فضای مجازی و اثرگذاری‌های اعتقادی باعث کاهش ارزش‌های خانواده و سست شدن بنیاد خانواده می‌شود.

فقدان مدیریت در فضای مجازی ممکن است ما را از واقعیت اصیل دور کند و به حسب وجودی، دچار بی‌خانمانی کند یا به جای خانه اصیل و خدامحور در خانه‌هایی سست سکنا دهد و در پی این، تغییر، بحران‌های معنوی و اخلاقی، و پوچی با شتاب به سراغ کاربران خواهد آمد. همچنین، از دیگر ویژگی‌های این اثر آن است که در مباحث اعتقادی فضای مجازی و سیاست‌گذاری درباره آن، و ارائه راهکار به سه طیف انگیزه‌مندان، سودجویان، و کاربران یا سه شبکه قدرت، نخبگان و مالکان توجه دارد؛ با این توضیح که: فضای مجازی، فضایی یکدست نیست؛ به این معنا که کسانی که در آن حضور دارند و بر آن اثرگذار هستند هم‌ردیف هم نیستند؛ با این توضیح که: شبکه قدرت، نخبگان و مالکان، و کاربران در فضای مجازی حضور دارند و شبکه قدرت، نخبگان و مالکان، در جهت دادن اعتقادات و مدیریت آنها بیش و پیش از کاربران نقش دارند. به عبارت دیگر، بنابر معرفت‌شناسی اجتماعی، باور و معرفت در ارتباط با سه طیف انگیزه‌مندان، سودجویان و کاربران است. دیدگاه اخلاق باور ما مکلف به حراست از باورهایمان هستیم و باید در پذیرش باور، انکار باور، ویرایش باور و انسجام میان باورها، با حوصله و دقت عمل کنیم و در زمین شواهد و قرائن و دلایل کافی، تعالی فرد و جامعه را درو کنیم.

از منظر دیگر، باورهایمان را باید از چهار سیل بنیان‌کن حفظ کنیم؛ چهار سیل با نام‌های هیولای نفی (=نهیلیسم) و فروبستگی (= خودگرایی) و لبۀ پرتگاه (= نسبی‌گرایی) و تهدید بنیادین (=سکولاریسم) حفظ کنیم. بنیان کتاب باور در عصر کلیک بر اساس رصد این چهار تهدید و آسیب‌شناسی آنها و ارائه راهکارها شکل گرفته است.

به عبارت دیگر، در این اثر تأکید می‌شود: همانطوری که ما باید به باورها توجه داشته باشیم نباید از فرایندها و موقعیت‌های باورساز غفلت کرد؛ با این توضیح که: موقعیت‌های مناسب، مقتضی باورهای خوب و دیدگاه‌های روشن‌بینانه و موقعیت‌های نامناسب، خاستگاه باورهای ظنی و از دست دادن روشن‌بینی است. موقعیت‌های فکری همانند نسبی‌گرایی، سکولاریسم، نهیلیسم، و خودگرایی در شکل‌گیری اعتقاد در فضای مجازی نقش سرنوشت‌سازی دارند.»

اصولاً در چنین فضایی است که فرد می‌تواند در معرفی خود هرگونه که می‌خواهد عمل کند و همین ویژگی، خود محرکی است تا کاربران اینترنتی به استفاده از هویت جعلی روی آورند و این را می‌توان از جمله ویژگی‌های فرهنگ فضای مجازی برشمرد، که این خود زمینه‌ای برای ارتکاب جرایم فضای از جمله نتایج بحران هویت نیز کم رنگ شدن علایق کاربران به وطن خویش است، که نتایج خطرناکی چون خیانت به کشور و خودکم‌بینی و وابستگی فرهنگی و شخصیتی به کشورهای بیگانه خواهد بود. یکی از ریشه‌های وقوع جرایم امنیتی، وجود بحران هویت است که در جرایم جاسوسی و خیانت به کشور بیشتر رخ می‌نماید.^۱

از دیگر آسیب‌هایی که ضعف در باورها و اعتقادات موجب آن می‌شود وارد آمدن ضربه‌های فرزندان خود درگیری، نزاع و کشمکش ایجاد نموده و موجبات تنش، استرس، اختلاف و فروپاشی خانواده‌ها را فراهم نمایند. باعث عدم توجه به معنویت و عبادات تخریب اعتقادات دینی و مذهبی

۱. صلواتی، باور در عصر کلیک، ص ۲۴.

از خود ساخته‌اند و آن را به مخاطب یا مخاطبان خود معرفی کرده‌اند، صحبت می‌کنند و با این حال، همین شخصیت‌های ناشناس چه تأثیرات مختلفی بر یکدیگر دارند.^۱ از جمله نتایج بحران هویت نیز کمرنگ شدن علایق کاربران به وطن خویش است، که نتایج خطرناکی چون خیانت به کشور و خودکم بینی و وابستگی فرهنگی و شخصیتی به کشورهای بیگانه خواهد بود. یکی از ریشه‌های وقوع جرایم امنیتی، وجود بحران هویت است که در جرایم جاسوسی و خیانت به کشور بیشتر رخ می‌نماید.^۲

سوم) انحرافات اخلاقی و سوء استفاده جنسی:

از جمله آثار مخرب جرایم رایانه‌ای، به ویژه جرایم مرتبط با محتوا (به قول قانون مجازات جرایم رایانه‌ای) به وجود آمدن انحرافات جنسی و اختلالات جنسی است. اینترنت به دلیل رویکرد آزاد اندیشی در روابط جنسی از سوی گردانندگان اصلی آن (یعنی غرب و به ویژه آمریکا) و نگرش تجاری نسبت به مسائل جنسی موجب پدید آمدن پدیده کثیفی به نام هرزه‌نگاری (Pornography) و هنر پلید شهوانی (Erotice Art) و رواج سرسام‌آور آن گردید، که مرزهای اخلاقی را درهم می‌شکند و تهدیدی برای فرهنگ‌ها، به ویژه فرهنگ‌های دینی، چون فرهنگ اسلامی است.^۳

مراجعه‌کنندگان به سایت‌های مبتذل، تجربه داشتن نوعی ارضای جنسی اینترنتی را دلیل اصلی رجوع‌شان معرفی می‌کنند. مطالعات نیز نشان می‌دهد که ارضای جنسی دلیل اولیه درگیر شدن فرد به سکس مجازی است. اما از جمله پیامدهای این رفتار، واقعیت‌گریزی و گسترش چنین تجربه‌ای است. با اعتیاد به این مسائل، به ویژه به صورت مجازی (Virtual Sex) افراد دچار اختلالات و انحرافات گوناگون جنسی می‌شوند، که نتیجه آن به خطر افتادن سلامت روانی و حتی جسمی جامعه خواهد بود. از جمله انحرافات جنسی ناشی از این فضا، اعتیاد جنسی، خود ارضایی (که در کاربران مطالب مستهجن شیوع زیادی دارد) ارضای جنسی به وسیله اشیاء اباحه‌گری جنسی، همجنس‌بازی، از بین

۱. صادقی، شخصیت و هویت در فضای مجازی، نشریه پگاه حوزه، ج ۲۸۶، ص ۸.

۲. طارمی، همان.

۳. صادقی، همان.

رفتن حیای اخلاقی و... است؛ البته شیوع انحرافات جنسی از این قبیل، به ویژه با گسترش اینترنت و شیوع استفاده از آن در میان جوانان، آثار مخرب اجتماعی نیز خواهد داشت که تا حدی بقای جامعه و نسل بشری را نیز به خطر خواهد انداخت.^۱

در یک آمار جهانی که به تازگی منتشر شده است، گفته شده که افزایش ۳۰ درصدی جرم و جنایت، تجاوز و خشونت، در نتیجه مراجعه افراد به سایت‌های ضد اخلاقی است.^۲ از دیگر خطرات جدی اینترنت به عنوان منشأ جرایم رایانه‌ای در فضای مجازی، سوء استفاده جنسی است، که در دوران کنونی بیشتر متوجه کودکان و نوجوانان است. کودکان و نوجوانان، به خصوص در جوامع پیشرفته که استفاده از اینترنت در خانه و مدرسه برای آنان میسر است، خاصه از طریق اتاق‌های چت و گپ‌زنی مورد اغفال و سوء استفاده جنسی قرار می‌گیرند. گاه افرادی با ضبط تصاویر خصوصی و احیاناً غیر اخلاقی از طریق دوربین اینترنتی (Web Cam) و یا به دست آوردن اطلاعات و عکس‌های خصوصی بزه دیدگان آنان را وادار به پذیرش رابطه جنسی فیزیکی می‌کنند و یا پس از آشنایی از طریق چت با قرار گذاشتن و حضور فیزیکی دختران در محل، آنان را مورد تجاوز قرار می‌دهند. در مواردی با ارسال تصاویر مستهجن، افراد به ویژه نوجوانان را ترغیب به برقراری رابطه نامشروع جنسی می‌کنند. در مواردی اغفال دختران و نوجوانان به صورت بانندی صورت می‌گیرد.^۳

چهارم) حضور در سایت‌های هرزه نگاری و پورنوگرافی:

پورنوگرافی از بخش‌های بسیار رایج و پرجاذبه اینترنت برای نوجوانان و جوانان است. تعداد سایت‌های پورنوگرافی با عضویت رایگان، مشاهده و ایجاد ارتباط کامپیوتری در هر زمان و مکان، این موقعیت را به وجود آورده تا نوجوانان بتوانند به مسائلی دسترسی داشته باشند، که در محیط خانوادگی و اجتماع تقریباً امری غیرممکن و ناپسند شمرده می‌شود. این موضوع بر خلاف ظاهر آن که

۱. طارمی، همان.

۲. احمدی، همان، ج ۲۹۲، ص ۹.

۳. طارمی، همان، ج ۲۳۴، ص ۴.

تصور می‌شود تنها یک کنجکاوی مطلق است و در هر زمان که نوجوان بخواهد می‌تواند از آن دست بکشد، متأسفانه با واقعیت بیرونی مطابقت ندارد و مشاهده فیلم، عکس و یا مجلات پورنوگرافی و تداوم آن عامل بروز گونه‌ای از عادت و سبب تخریب و صدمه ذهنی است و نوجوانان را تشویق خواهد کرد تا از نظر رفتاری حالت سلطه جو و پرخاشگر داشته باشند^۱.

پنجم) افسردگی و انزوا:

کاربران، بیشتر ترجیح می‌دهند در محیطی آرام و خلوت، از اینترنت استفاده کنند تا هم بهتر بتوانند از اطلاعات آن بهره ببرند و هم با تمرکز و سرعت بیشتر، از اتصال‌های طولانی مدت جلوگیری کرده، هزینه‌های حاصل از آن را کاهش دهند، اما این نوع خلوت و انزوا و کاهش ارتباط چهره به چهره عاطفی میان افراد در طولانی مدت، برخی مشکلات روانی، مانند گوشه‌گیری و در نهایت افسردگی را در پی دارد. بسیاری از روان‌شناسان این نگرانی را داشته‌اند که آسانی ارتباط‌های اینترنتی، چه بسا افراد را وادار می‌دارد تا زمان بیشتری را به تنهایی بگذرانند؛ به صورت آنلاین با غریبه‌ها صحبت کنند، ارتباط سطحی برقرار سازند و این کارها را به قیمت از دست دادن گفت‌وگوهای رو در رو و ارتباط‌های فامیلی و دوستانه انجام دهند. بنابر برخی پژوهش‌های پیمایشی، ارتباط‌های اجتماعی از طریق اینترنت، ضعیف‌تر از ارتباط‌های واقعی است و در دراز مدت، به انزوای اجتماعی فرد می‌انجامد^۲.

ششم) وسواس‌های فکری – عملی:

از ویژگی‌های برجسته وسواس، عدم توانایی مهار رفتارها یا اندیشه‌های خاص است. برای مثال، فردی که وسواس شست‌وشو دارد، نمی‌تواند میل به شست‌وشو را کنترل کند و گاهی تا ساعت‌ها مشغول شستن دست‌ها می‌شود. یا فردی که وسواس فکری دارد، ساعت‌ها در رختخواب مشغول به هم بافتن آسمان و ریسمان است. اگر از فرد وسواسی بخواهیم عمل یا فکر وسواسی‌اش را کنار بگذاریم،

۱. کوشا، اخلاق دینی و تعامل سایبری، نشریه معرفت اخلاقی، ج ۱۰، ص ۶.

۲. صادقی، همان.

دچار اضطراب شدیدی خواهد شد. این اختلال را می‌توان در بررسی کردن‌های پی‌درپی پست الکترونیک (وسواس عملی) یا دل‌نگرانی از آنلاین نشدن یک دوست (وسواس فکری) مشاهده کرد.^۱

نتیجه‌گیری

۱. پیشنهاد می‌شود که ارز دیجیتال به محض دریافت به کالاهای دیگر تبدیل و برای تولید واقعی اقتصادی صرف شود.

۲. بهتر است با نظارت کافی والدین و مسئولین بر فضای مجازی آثار مخرب بر جسم و روح جوانان کمتر می‌شود.

۳. بین والدین و نوجوانان اعتماد برقرار شود و از وبگردی‌های بی هدف جلوگیری شود.

۴. ساخت و پخش فیلم‌ها و سریال‌هایی با موضوع فضای مجازی و مزایا و معایب آن.

امید است با بررسی و شناخت این آسیب‌ها و شناساندن آنها به خانواده‌ها بتوانیم قدمی در راستای اصلاح جامعه برداریم.

چند راهکار مهم برای کنترل نوجوانان در فضای مجازی

کودکان خود را همراهی کنید و ابتدا راهکارها را باید از خودتون شروع کنید والدین باید خودشان به نکات فنی و نرم افزاری برنامه‌ها کاملاً آشنا باشیم و باید تفکر انتقادی فرزندان خودمان را افزایش دهیم تا هر کلیپ و عکسی را باور نکنند. زمانبندی استفاده از فضای مجازی را فراموش نکنید با فرزندان خودمان بازی کنیم و فیلم ببینیم و هواسمان باشد گوشی بدون مدیریت خودمان در دسترس فرزندانمان نباشد تکلیف همه والدین است با آگاهی و کنترل اجازه حضور فرزندانمان در فضای مجازی صادر کنند و همیشه این موضوع را برای خود تکرار کنند که کودکان در فضای مجازی هزاران کیلومتر با پدر و مادرشان فاصله دارند.

فهرست منابع

منابع فارسی

۱. احمدی، زهرا، آسیب شناسی ارتباطی اینترنتی، نشریه پگاه حوزه، قم: دفتر تبلیغات اسلامی قم، ۱۳۹۳.
۲. حلاج، محمدمهدی، فضای مجازی، ابعاد ویژگی ها و کارکردهای آن در عرصه هویت با محوریت شبکه های اجتماعی مجازی، نشریه معرفت، شماره ۲۰۱، سال ۱۳۹۳.
۳. دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، پگاه حوزه، قم: دفتر تبلیغات اسلامی قم، ۱۳۹۳.
۴. صادقی، زهرا، شخصیت و هویت در فضای مجازی، نشریه پگاه حوزه، قم: دفتر تبلیغات اسلامی قم، ۱۳۹۳.
۵. صلواتی، عبدالله، باور در عصر کلیک، بی جا: کانون اندیشه، بی تا.
۶. طارمی، محمدحسین، طبقه بندی و آسیب شناسی جرایم رایانه ای، نشریه پگاه حوزه قم: دفتر تبلیغات اسلامی قم، ۱۳۹۳.
۷. کمال، حامد، کمال، محمد، سواد رسانه ای، اصفهان: فلق بهار، بی تا.
۸. کوشا، غلام حیدر، اخلاق دینی و تعامل سایبری، نشریه معرفت اخلاقی، قم: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۹۱.

سایت ها و بیانات

۹. <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1400/01/08/2475651>
۱۰. بیانات امام خامنه ای در ارتباط تصویری با مردم قم ۱۴۰۰/۱۰/۱۹
۱۱. سایت فردای اقتصاد.
۱۲. سایت میهن بلاک چین، تاریخ بازدید ۲۹ / ۵ / ۱۴۰۲.